

İnternet Çağında Medya, Terör ve Güvenlik

ZAKİR AVŞAR

Öz

Medya ve terör arasındaki ilişki konusunda ortaya atılan pek çok görüş bulunmaktadır. Medyanın terörizmin amaçlarına ulaşmada kaktı sağladığı, pek çok eylemin medyada yer bulacak şekilde gerçekleştirildiği; günümüzde terör olaylarının sınıflandırılmasında “medya merkezli terörizm faaliyetleri” ve “medya merkezli olmayan terörizm faaliyetleri” olarak yeni yaklaşımların geliştirildiği vb. tartışmalar öne çıkmaktadır.

Bunlara ek olarak geleneksel medyanın ve eşik beklilerinin terör olaylarını “haber değeri” ölçüsünde kıymetlendirmelerine rağmen yeni medya ortamlarında bu denetimin olmadığı ve hatta iletişim teknolojilerinin kolaylıkları nedeniyle teröristlerin kendi medyalarını da oluşturdukları ve iç ve dış kamuoylarına bu yollarla ulaştıkları ve geleneksel medyanın da bu kanalları haber kaynağı olarak zaman zaman ele alıyor olması üzerinde durulması gereken önemli başlıklardır. Kamuoyunun, kamu görevlilerinin ve medyanın terör haberciliği konusunda birbirleriyle ilişkilerindeki hassasiyetler de yine tartışılması gereken önemli başlıklardır. Haber, güvenlik denkleminin nasıl kurulması üzerinde durulması da yine hem iletişim hem de güvenlik profesyonellerinin ilgi göstermesi gereken hususlar olarak karşımızda durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medya, Terör, Yeni Medya, Güvenlik, Habercilik

Media, Terror and Security in the Age of Internet

ZAKİR AVŞAR

Abstract

There are several thoughts upon the relationship between media and terror. Most apparent discussions seem to focus on ideas that media supports terrorism in reaching its aims, terrorist organizations design their actions in certain ways which enable media coverage and there are two significant categories for classifying terrorist attacks, "media centered terrorist actions" and "terrorist actions that are not media centered".

Additionally, even though the traditional media and its gatekeepers evaluate terrorist attacks from the aspect of "news value", it is clear that new media lacks such evaluation criteria and it is also important that terrorists create their own media by facilitating new communication technologies to reach their internal and external publics and that traditional media refers to these media as news sources from time to time.

The relationship between the public, public officers and media about terrorism news on media is also another important topic. The ways in which a balance between news and security constituted are also important for both communication and security experts.

Keywords: Media, Terror, New Media, Security, Journalism.

1. Giriş

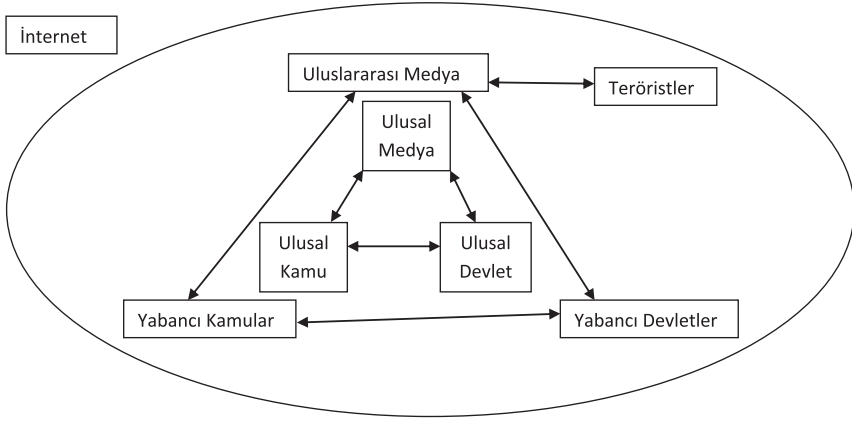
Basın özgürlüğü demokratik toplumların en önemli kilometre taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu özgürlüğün sınırlarının olması gerektiği tartışmalarına en fazla neden olan haber içeriklerinin başında, terör haberleri gelmektedir. Terör haberlerinin medyada yer alış biçimi, hassasiyet gerektiren bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sistemik zorlayıcılık, gözdağı ve şiddet içeren bir güç olarak terörizm, medya ile ilişkilenen uzun bir tarihî geçmişe sahiptir. Ulusal ya da küresel ölçekteki terör saldırılarının ardından, kurbanların ve ailelerinin kederini çoğu kez kanlı görüntülerle birlikte ortaya koyan; olayları önleyemediği için hükümetleri, siyaset yapıcıları ve devletin güvenlik kurumlarını suçlayan, olası gelecek saldırılardan spekülatif biçimde söz ederek halkı paniğe sürükleyen çok sayıda haber, kitle iletişim araçlarında yer alabilmektedir. Özellikle internet temelli yeni iletişim teknolojilerin gelişmesiyle birlikte, enformasyon çok hızlı yayılan bir hâl almıştır. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen terör olaylarına ait görüntülere, saniyeler içinde her yerden ulaşılabilir. Böylece Çinlilerin “Bir kişiyi öldür, on bin kişiyi korkut,” atasözü; sadece binlerce kişiyi değil, milyonlarca kişiyi korkutmak anlamına gelecek şekilde genişlemiş durumdadır.

Medyanın toplumsal gerginliklerin azaltılmasında ve çatışmaların önlenmesinde hayati bir rolü olduğu bilinmektedir. Ancak, rekabetçi medya ortamında bu rol çoğunlukla görmezden gelinmekte, çok sayıda haber aktörü, medyada yer alma mücadelesine girmektedir.

2. Aktörler

Terör örgütleri yalnızca askerî katı güç (hard power) uygulayarak mücadelenin kazanılmasının mümkün olmayacağını bilmekte, bu nedenle de ılımlı güç (soft power) olarak medyadan yararlanmak istemektedirler. Öte yandan medyanın da kamuoyuna gerçekleri sunma yükümlülüğü vardır. Devletler ise şüphesiz ulusal güvenliği korumakla yükümlüdür. Bu karmaşık ilişkiyi açıklamak için önce olayın taraflarını siyasal iletişim ekseninde tanımlamak yararlı olacaktır.

Şekil 1: Terörizm, Siyasal İletişim Üçgenleri ve İnternet (Nacos, 2006: 4).

Liberal demokrasilerde ve onların kitle toplumlarında gündelik siyaset, kitle iletişim araçları sayesinde dizginlenmektedir. Çünkü vatandaşlar, seçilmiş ve atanmış devlet görevlileriyle sıklıkla bir araya gelemezler. Aktörler arasındaki iletişim, siyasal iletişim üçgeni olarak adlandırılan bir yapıyla gerçekleşir. Medya, vatandaşlar ve devlet görevlileri bu üçgenin sacayaklarını oluşturmaktadır. Medyanın eşik bekçileri (yöneticileri ve editörleri) yalnızca haberlere erişimi değil, topluma ve siyaset yapıcılara ulaşmayı da belirleyen bir güce sahiptir. Çünkü siyaset yapıcılar toplum ve toplumdaki olaylar hakkındaki bilgileri yoğun biçimde medya dolaşımıyla öğrenmektedirler. Kamuoyunun ve çeşitli çevrelerin fikirlerini öğrenmek için medyayı titiz bir biçimde takip etmektedirler. Medya, toplumun terörizm gibi toplumsal problemler karşısında ne düşündüğünü belirleyen güçlü bir potansiyel etkiye sahip olmaktadır. Şekil 1’de medya, devlet ve kamu arasındaki birbirine bağımlı ulusal siyasal iletişim üçgeninin yanı sıra, küresel ya da uluslararası olarak adlandırabileceğimiz benzer bir başka siyasal iletişim üçgeninin de mevcut olduğu görülmektedir. Uluslararası medya organizasyonları; yabancı devletler ve yabancı kamular arasında iletişim sağlayarak, politikalar üzerinde belirleyici birer güç olarak varlıklarını sürdürmektedirler. İnternet ise dünyanın dört bir yanındaki çok çeşitli enformasyonun haber organizasyonlarından hızla dünyaya yayılmasını sağlamaktadır. Ayrıca terör örgütlerinin geleneksel medyanın eşik bekçilerini (yöneticilerini ve editörlerini) aşarak dünyadaki diğer terör örgütleriyle, birbirleriyle ve toplumla doğrudan iletişim kurmasına sebep olmaktadır (Nacos, 2006: 3-4).

Görüldüğü üzere internet temelli iletişim teknolojileri geleneksel medya atmosferini aşan ve dönüştüren bir süreci beraberinde getirmiştir. Medyanın “aracı” rolü giderek bulanıklaşmaya, gazetecilik mesleğinde profesyonel-profesyonel olmayan ayırımı ortadan kalkmaya başlamıştır. Hiçbir ücret ödemedi kurulabi-

len bloglar, yüksek maliyet gerektirmeyen web siteleri, video/fotoğraf paylaşım siteleri vb. gelişmeler terör örgütlerinin bizzat “medya” hâline gelmelerine neden olmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin getirdiği bu köklü dönüşümü irdelemeden önce, tarafların medyayla ilişkisi genel hatlarıyla açıklanacaktır.

3. Terör Örgütlerinin Medyayı Kullanma Amaçları

Günümüzde terör örgütleri eylemlerini sıklıkla medyanın ilgisini çekecek biçimde düzenlemektedir. İlk kez Gus Martin tarafından tanımlanan medya merkezli terörizm (media oriented terrorism) bilinçli biçimde medyanın ilgisini çekecek şekilde ve medya aracılığıyla düzenlenmekte olan terör eylemlerini betimlemektedir (2006). Çok sayıda uzman, çağdaş terörizmin “medya merkezli” olduğu konusunda hemfikirdir (Peresin, 2007: 6).

Medya Merkezli Terör Eylemi	Medya Merkezli Olmayan Terör Eylemi
Teröristler gazetecileri ya da medyatik kişilikleri eylemlerine dâhil eder.	Eylemleri sahiplenilen kimse yoktur.
Terörist grup eylemi üstlendiğini duyurur.	Eyleme ilişkin bilgiler ve görüntüler kamuya paylaşılmaz.
Terörist grup medyayı eylem ve amacı hakkında bilgilendirir.	Eylemler daha az haber değeri olan ülkelerde gerçekleştirilir.
Terörist grup ya da kişi medyaya demeç verme konusunda gönüllüdür.	Olaylar standart prosedürle gerçekleştirilir ve önceki olaylara benzerdir.
Terörist grup eyleme ilişkin bilgileri ve görüntüleri internet ya da diğer medyalar aracılığıyla kamuya ulaştırır.	Dikkat çekmeyen ya da tanınmamış kurbanlar vardır.
Eylemler haber değeri taşıyan ülkelerde ya da haber değeri taşıyan kişilere yöneliktir.	En çok tercih edilen eylemler saldırı ya da bombalamadır.
Eylemler ölümlere ya da yaralanmalara neden olur.	
Eylemler dramatiktir.	
En çok tercih edilen eylemler fidye gereksesiyle olmamak şartıyla uçak kaçırma ve rehine almaktır.	

Şekil 2: Medya Merkezli ve Medya Merkezli Olmayan Terör Eylemlerinin Göstergeleri (Surette vdğr., 2009: 362)

Bir terör örgütünün eylemleri diğerlerine göre daha fazla medya merkezli organize edilebileceği gibi, aynı örgütün bazı eylemleri medya merkezli, bazılarıysa olmayabilir. Özellikle demokrasiyle yönetilen modern toplumlarda medya merkezli terör eylemlerinde artış olduğu bilinmektedir. Bu tür eylemler birden fazla

karmaşık topluluğu hedef olarak düzenlenir. Din eksenli terör, bu kategorinin en önemli örneklerinden biridir. Kendi örgüt üyeleri, Batı dünyası, diğer dinî terör örgütleri ve tüm İslam âlemi medya aracılığıyla aynı eylemle ulaşılabilen ayrı ayrı hedefler olarak karşımıza çıkmaktadır (Martin, 2006). Türkiye'nin son otuz yılına damgasını vuran terör örgütü PKK da medya merkezli terör eylemlerini tercih eden bir terör örgütüdür. Örgütün ilk eyleminde hedef seçilirken “haber” olmasına dikkat edildiği bizzat örgüt yönetimi tarafından açıklanmıştır (Avşar, 2002: 24). Terörist örgüt elebaşı Abdullah Öcalan da örgütün medyaya verdiği önemi şu sözlerle açıklamaktadır:

“Kitap yazın beni anlatın, makale yazın beni anlatın, video kasetleri ile beni anlatın, gazetelerde büyük boy fotoğraflarımı yayınlatın” (Çürükkaya, tarihsiz: 57). Terör örgütleri medyayı çeşitli amaçlarla kullanmaktadır. Medyada yer almayan bir terör saldırısı, ulaştığı hedef kitleyi büyütemediği için boşa gitmiş kabul edilir (Hoffman, 2006: 174). Hatta bir terör saldırısı yaygın haber bültenlerinde yer bulmazsa, gerçekleşmemiş sayılır (Nacos, 2000: 175). Aynı durumu vurgulayan Boaz Ganor’a göre teröristler, ölü sayısının üç, otuz ya da üç bin olmasıyla ilgilenmezler. Onların başarısını sağlayan yaşama geçirdikleri bir eylem değildir. Tehditlerinin ve deklarasyonlarının radyo-televizyon röportajları ve diğer benzer kanallarla yayında kalmasını ve bu sayede psikolojik savaşı kazanmayı ummaktadırlar (Ganor, 2002). Terör örgütleri için medya, panik atmosferi yaratmanın, yatırım ve turizm alanlarında bir ülkenin ekonomik itibar kaybına uğramasının, kamuoyunun devlet kurumlarına olan güvenini azaltmanın etkili bir yoludur.

“Teröristler eylem tercihlerinde öncelikle başarının olmazsa olmaz şartlarından biri olarak medyaticliği tercih etmektedirler. Çünkü her şeyden önce kendi kamuoylarına ne kadar büyük bir eylem yapabildiklerini ve güçlü olduklarını, devletin asker, polis, istihbarat birimleri başta olmak üzere, asayiş kurmak ve korumakla görevli bütün unsurlarına rağmen eylem gerçekleştirebildiklerini göstermeleri, kanıtlamaları elzemdir. Bu hiç şüphe yok ki, taraftarları nezdinde büyük bir moral-motivasyon etkisi yaratmaktadır. Buna ek olarak, terör örgütlerinin ‘düşman’ olarak gördüğü kitleler üzerinde de büyük bir yılgınlık, panik, korku oluşturmak; bu çaresizlik ve ümitsizlik ortamından güçlenerek çıkmak niyetini taşıdıkları da açıktır. Bir diğer ve belki de en önemli hedef ise, toplum üzerinde bu etkileri yaratmak arzusudur” (Avşar, 2002: 27).

Özetlemek gerekirse teröristlerin medyayı temel alan dört farklı amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki seyircinin dikkatini çekmek ve farkındalık yaratmaktır. Böylelikle hedef kitleye ve devlete gözdağı vererek korku yaratmaktadırlar. İkinci amaç, örgütün tanınmasıdır. Terör saldırılarını neden düzenlediklerinin bilinmesini istemektedirler. Üçüncü amaç saygınlık kazanmak ve örgüt adına düzenlenen

saldırlara yönelik sempati kazanmaktır. En son amaç ise yarı meşru (quasi-legitimate status) bir durum kazanmak ve medyadan diğer siyasi aktörlerin gördüğü ilgiyi görmektir (Nacos, 2007: 20). Bu amaçlardan hangisinin daha önemli olduğu terör örgütlerine göre farklılık gösterebilmektedir. Ancak tüm terör örgütleri kamuoyunda tanınırlıklarını arttırmak için medyada olabildiğince uzun ve sık bir biçimde yer almak istemektedirler.

4. Devlet Kurumlarının Medyadan Beklentileri

Medyanın kontrolü terörizmle mücadelede en etkili silahlardan biridir. Ancak bu tür yöntemler, tarihte Hitler, Stalin ve Mao gibi diktatörler tarafından kullanılmıştır. Açık ve demokratik toplumlarda medyaya yönelik baskıcı yöntemlerle terörle mücadele etmek mümkün değildir (Aytaç, 2005: 8). Bunun yerine medya ile etik kodlar üzerinden müzakere ortamının geliştirilmesi yararlı olacaktır.

Devlet kurumlarının genel olarak medyadan beklentileri şöyle sıralanabilir:

- Medyanın devlet politikalarını desteklemesi,
- Terör olaylarının meydana geldiği andan itibaren, medyanın gündemde hızla ilerleyerek olayın yoğunluğundan uzaklaşması,
- Teröristlerin büyüleyici birer lider ya da kahraman olarak değil, suçlu olarak temsil edilmesi,
- Kamuoyunun panik havasından uzaklaştırılarak sakinleştirilmesi,
- Devlet organlarına ait olumlu algının yükseltilmesi, mücadele faaliyetlerinin eleştirilmemesi ve sonuçta devletin kurumsal imajının zayıflatılmaması,
- Benzer diğer eylemlere neden olabilecek özendirici bir yayıncılıktan kaçınılması (Aytaç, 2005: 8-9; Orhon, 2004: 175-176).

5. Medyanın Terör Olaylarına Yer Verme Nedenleri

Tıpkı teröristler gibi gazeteciler de varlıklarını sürdürebilmek için kamuoyuna ihtiyaç duyarlar. Medyanın terör haberlerine yer vermesinin altında yatan temel neden izlenirliği/okunurluğu arttırmaktır.

lyengar ve Kinder, medyanın yoksulluk, işsizlik, ırkçılık ve suçtan çok terörizmle ilgili haber öykülerine yer verdiğini ortaya koymuşlardır (1987). Çünkü terör haberleri medyanın izleyiciyi çekebilmesi için gerekli öğelere sahiptir: Dramaya, tehlikeye, güncellenme şansına ve kana... Benzer biçimde terör haberleri insana dair trajediler, mucize hikâyeleri ve kahramanlar, şoke edici görüntüler ve aksiyon içermektedir. Tam da bu nedenle, 11 Eylül küresel terör saldırısını, koltuklarına oturarak izleyen pek çok kişinin olayı gerçeküstü (sürreal) ve hatta “bir film sahnesi gibi” şeklinde niteledikleri bilinmektedir. Medyanın temel prensibi çok açıktır: Çok sayıda insanın daha uzun süre izlemesi... Terör haberleri bunun sadece

bir araçtır. Bu noktada medyanın bu temel prensibi, terör örgütlerinin hedefiyle çoğu kez istemsizce örtüşmektedir (Terrorism and Media, Transnational Terrorism, Security & The Rule of Law, 2008: 16).

İtalya'da Aldo Moro'nun kaçırılması ve öldürülmesi sürecinde gazetelerin tirajlarının artması ve Türkiye'de 11 Eylül saldırılarını takip eden bir haftalık süreçte gazete tirajlarında ve satışlarında görülen artış (Avşar, 2002: 26-27); medyanın terör haberlerine yer vermede neden okunurluk/izlenirlik kaygısı taşıdığını gösteren örneklerdir.

Terör haberlerinin medyada yer bulmasının nedenleri arasında sektörde büyük bir rekabetin varlığı ve teknoloji ile birlikte habercilikte gelinen hız unsurları sayılabilir. Çok sayıda insan üzerinde anında etkili olmanın yollarından biri terör haberleridir. Medya atmosferinde özellikle internetin öncü konuma geçmesiyle birlikte haberin izleyiciye ulaştırılmasında hız faktörü daha da önem kazanmış, rekabet çok daha acımasız bir hâl almıştır (Nacos, 2000: 176). Tüm medya kuruluşları olayları ilk önce duyurmak istemektedir. Kıyasıya rekabetin önemli örneklerinden biri Çeçenler tarafından 1996 yılında kaçırılan Avrasya Feribotu ile ilgili haberlerde gözlenmiştir. O dönemde televizyon kuruluşları normal yayın akışlarını bu haberle ilgili ayrıntıları vermek için sık sık kesmiş, gelişmeleri ilk duyuran olmak için yarışa girmiş, "atlatma" türünden haber yapmak için her türlü yolu denemişlerdir (Avşar, 2002: 28).

Gazeteciler toplumsal sorumlulukları¹ gereği de terör olaylarını duyurmak durumundadır. Basın olayı olduğundan büyük gösterirse terör örgütlerine hizmet etmiş olacaktır. Olayı basitleştirip küçük göstermesi durumunda ise kendi işlevini yerine getirememiş olacaktır (Kongar, 2003: 231).

Terör olaylarının hiçbir zaman haberleştirilmemesini beklemek medyanın hem kendi dinamiklerine, hem demokratik sistemin sağlıklı işlemesine hem de kamuoyunun bilgi alma hakkına darbe olacaktır. Çözüm sorumlu bir habercilik anlayışıyla sağlanabilecektir.

6. Nasıl Bir Terör Haberciliği?

Medyanın etik değerlendirmede en çok zorlandığı konuların başında medya-terör ilişkisi yer almaktadır. Bir tarafta demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan medyanın, haber alma ve kamuoyunu aydınlatma özgürlüğü adına haber peşinde koşması; diğer tarafta ise doğrudan veya dolaylı yoldan binlerce insanın yara almasına neden olan terör eylemlerini ve amaçlarını eylemlerle kamuoyuna

¹ Toplumsal sorumluluk kavramı, kitle iletişim araçlarının kamusal işlevi bulunduğunu ve bu nedenle topluma karşı sorumlu olması gerektiğini belirtmektedir. Kitle iletişim araçlarına sahip olanlar ve bu araçları işletenler toplumun beklentilerini dikkate alarak, toplumsal amaç ve beklentileri yansıtmalı, üretici ve tüketicilerle birlikte politik görüşleri de dengeli bir şekilde aktarmalıdır. Çünkü demokrasinin varlığını sürdürebilmesi için kitle iletişim araçlarının topluma karşı önemli sorumlulukları vardır (Işık, 2007: 35-37). Tecimsel de olsa medyanın önceliği kamu yararidir.

duyurmak isteyen teröristler bulunmaktadır (Can, 2005: 30).

Medya ne radikal senaryolar üreten teröristler tarafından yönlendirilmeli ne de hükümetin ağı gibi davranmalıdır (Fitzpatric, 1974). Kitle iletişim araçları terör olaylarını sunarken, etik değerlere dikkat etmeli; terör eylemleri nedeniyle mevcut demokratik sistemin yara aldığını haberlerde vurgulamalıdır. Terör eylemlerinin meşru, demokratik ve şiddet içermeyen kamuoyu tepkileriyle önlenebileceğinin altını çizen bir yayın politikası gözetmelidirler. Basın kuruluşları böylece ellerinde bulunan gücü sorunların çözülmesi adına kullanmış olacaklardır.

Terör konusunda sorumlu ve doğru bir habercilik, istisnasız tüm haber kuruluşlarından beklenen en temel değerlerdir. Medyanın ayrıca, yayınladığı haberlerde kamuya tehlikeli durumlarda nasıl davranmaları gerektiği konusunda kilit bilgileri vermesi de yararlı olacaktır (Wilkinson, 2002: 195).

Bassiouni terör haberlerinin sunulduğunda dikkat edilmesi gereken ana noktaları şöyle sıralamaktadır:

“1. Basın olayı kızıştırabilecek, etkileyebilecek ya da teröristlerin haber alma larını sağlayacak detayların sunumunu geciktirmeli ya da ertelemelidir.

2. Haber sunumu olayın nesnel haber değeriyle orantılı olmalı ve olay bütüncül bir şekilde haber metninde yer almalıdır.

3. Çok fazla tanıtım ve reklamdaki kaçınılmalıdır. Kanıtlanmamış söylentiler ya da ölü sayıları bildirilmemelidir.

4. Basın “nasıl” a (how to) ilişkin stratejisini ortaya koyarken dikkatli olmalıdır. Aksi takdirde taklitçileri cesaretlendirmiş ya da devletin çözüm planını ortaya koyarak; teröristlerin önlem almasını sağlamış olacaktır.

5. Gazetecilerin müzakerelerin bir parçası ya da tarafı olmaktan kaçınması gerekmektedir.

6. Medya, basın havuzunu diğer haber organizasyonları ve yasal kurumlarla kolektif bir biçimde oluşturmaya gönüllü olmalıdır.

7. Haber medyası, terörizmin yüksek oranda riskler içeren ve düşük oranda başarı kazanma olasılığı bulunan bir davranış olduğunu vurgulamalıdır. Terör olaylarını görmezden gelmemekle birlikte, taleplerin yasal bir zeminde bildirilmesi gerektiği konusunda kamuoyunu eğitmelidir” (Bassiouni, 1982: 128-143).

Medyanın şiddeti estetize eden, sıradanlaştıran, olağanlaştıran bir yayıncılık anlayışını terk etmesi gerekmektedir. Bu tür bir yayıncılık, sorunların kaba kuvvet ve bireysel kahramanlıklarla çözülebileceği yanılgısı yaratmaktadır. Dezenformasyon ve manipülasyon da haber dilinin oluşturulması sürecinde görülen en büyük tehlikelerdendir. Türk medyasında “Akdivar Davası” olarak bilinen olay bu anlamda dikkate değerdir. Diyarbakır’ın Kelekçi köyündeki evlerinin jandarmalar tarafından yakıldığı gerekçesiyle Türkiye aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine

başvuran Hüseyin Akdivar ve sekiz arkadaşının 16 Eylül 1996'da sonuçlanan davasında Türkiye lehine karar alınmasına karşın, medyada sanki Türkiye mahkûm olmuş gibi bir yayıncılık yapılması, etik ihlallerden yalnızca biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Avşar, 2002: 23-30). Benzer bir biçimde Hasan Cemal Milliyet gazetesinde Gürümlü köyünde PKK tarafından öldürülen üç çocuğun fotoğrafını yayımlayarak, dönemin Alman Dışişleri Bakanı Kinkel'in "Orada (Türk askeri tarafından) öldürülmüş bir çocuğun fotoğrafı gelirse bunun hesabını veremezsiniz," sözüne cevaben "Peki bu fotoğrafa ne diyeceksiniz Sayın Kinkel? Bunun hesabını kim verecek?" diye sormuştur. Alman NTV televizyonu ise haberin fotoğraf ve görüntülerini tam tersi bir biçimde kurgulamış, görüntülerdeki çocukların Türk askeri tarafından öldürüldüklerini iddia etmiştir (Öymen, 1995). Almanya'da yaşayan Türk vatandaşların ve diplomatik girişimlerin çabalarıyla kanal özür dilemek ve gerçeği kabullenmek zorunda kalmıştır. Bu haber, dış basında Türk ordu-su ve güvenlik güçlerinin suçlandığı bir ortamda PKK terör örgütünün sayıları on binleri aşan kurbanlarının görmezden geldiğini ortaya koymaktadır. Olay Batı medyasının oryantalist ve yanlı tutumunu göstermesi açısından önemlidir (Avşar, 2002: 31).

Terör haberlerindeki etik ihlallere her gün bir yenisinin eklendiğini söylemek abartılı olmayacaktır. Bu etik ihlallerin yanı sıra, yeni medya düzeninin bir sonucu olarak bizzat teröristlerce yönetilen medya kuruluşlarının varlığı yeni sorunları beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, son dönemde kullanımı popülerleşen "yeni medya" ifadesiyle neyin anlatılmak istendiğinin ve geleneksel medyada ne tür bir dönüşüm yaşandığının üzerinde durulmalıdır.

7. Yeni Medya Ortamı

20. yüzyılın ikinci yarısında zirveye ulaşan "Enformasyon Devrimi" küresel toplumun tüm alanlarına nüfuz etmektedir. Bu yeni dönemde bilgi, her zamankinden çabuk ulaşılan, çabuk dağıtılan ve çabuk tüketilen bir hâl almıştır.

2000'li yıllarla birlikte geleneksel (konvansiyonel) kitle iletişim araçları yeni medya ile mücadele etmekte zorlanmaya başlamış; haberin üretim ve alımlanış pratiklerinde yeni dinamikler etkili olmuştur. Geleneksel (konvansiyonel) kitle iletişim araçlarından (gazete, dergi, televizyon, radyo) farklı olarak internetle temellenen bilgisayar ve mobil teknolojiler yaygınlık kazanmıştır. Yeni medya düzeniyle birlikte medya sektöründe üretilen enformasyon miktarı çoğalmış, haberin dağıtımını kolaylaşmış, kullanıcılara ulaşma hızı artmış, özellikle kullanıcı türevli içeriklerle birlikte yurttaş gazeteciliği yaygınlaşmış ve böylece gazetecilikte profesyonel/profesyonel olmayan ayırımı bulanıklaşmıştır.

Günümüzde dijital kodlama sistemiyle temellenen, eş zamanlı ve çok yoğun

kapasiteli enformasyon aktarımına olanak sağlayan, yüksek hızda, karşılıklı (etki-leşimli) ve çok katmanlı bir iletişim ortamında, multimedya (görsel, işitsel ve yazılı) biçimselliğine sahip haber metinleri karşımıza çıkmaktadır. Bu yeni ve kontrolü zor enformasyon ortamı, bilimsel bilginin kullanılmasındaki etik ve yöntem sorunları, mahremiyet, gizlilik ve güvenlik konuları, dijital erişim yetersizliği, denetim sorunları (filtreleme, etiketleme), yükselen tüketim kültürü gibi eleştirileri de beraberinde getirmektedir (Binark, 2007). Kuşkusuz yeni medya ortamında teröristlerin birer haber aktörü olarak medyada yer alış mücadelesi daha da tehlikeli bir hâl almıştır.

8. Yeni İletişim Teknolojileri ve Terör: Teröristlerin Medyası

2003 yılında önde gelen El-Kaide stratejistlerinden biri olan Abu Musab al-Suri küresel İslami direniş çağrısında bulunarak, geleceğin cihat hareketini özetleyen önemli bir belgeye imza atmıştır. Bu belge, terör örgütlerinin “yeni medya” mantığını kavramada başarılı olduklarını göstermektedir. Metinde yeni cihat hareketleri tam da yeni medyanın temel dinamiklerine uygun biçimde merkezsiz (çok fazla merkezi olan), birbirine bağlantılandırılmış bir yapı olarak betimlenmektedir (Amble, 2012: 339).

Günümüzde internet hızlı yayılımı ve çoklu kaynak işleviyle terör örgütlerinin mesajlarını coğrafi olarak dağınık kitlelere her zamankinden çabuk biçimde ulaştırabilmelerine olanak sağlamaktadır (Amble, 2012: 341). İnternet, mesajların yayılımı sırasında anonimlik sağlamakta, böylece terör örgütlerinin iz bırakmadan mesajlarını yaymalarına neden olmaktadır. Medya mesajlarının kısıtlanması, demokrasi açısından sorun kabul edildiğinden, terör örgütleri bu kontrolsüz sanal alanın nimetlerinden kolayca yararlanabilmektedirler.

Teröristlerin mesajlarını kitlelere ulaştırmaları için artık geleneksel medya kuruluşlarına ihtiyaçları büyük ölçüde kalmamıştır. Geleneksel medya düzeninin aksine, yeni medya düzeninde sadece devlet kökenli haber aktörleri değil, herkes istediği mesajları internet ortamında paylaşabilir hâl gelmiştir. İnternet üzerinde yüzlerce radikal site bulunmaktadır.

Günümüzde terör örgütleri özellikle internet üzerinde kendi medya organizasyonlarını kurmakta, fikirlerini ve eylemlerini bu mecralardan paylaşabilmektedir. Yeni medyanın multimedya biçimselliğine sahip yapısı sayesinde örgütlere yönelik metinlerin yanı sıra grafikler, marşlar, kitaplar, görsel-işitsel türlü enformasyon biçimleri geniş izler kitleye anonim biçimde (kimlik gizlenerek) hızlı ve ucuz maliyetli olarak eriştirilebilmektedir. Hipermetin yapılarıyla birlikte teröristlerin sitelerine popüler medya kuruluşlarından linkler verilebilmektedir. Uygunsuz, şiddet/çağışma/nefret söylemi içeren bölümlerin editörler tarafından titizlikle incelenerek haber metinlerden çıkarıldığı dönemler artık geride kalmıştır. Enformasyon çağında

bu tür yayınların takibi gittikçe güçleşmektedir.

Geçmişte devlet merkezli olan ve neredeyse tek kabul edilen haber akışı internetle birlikte terör örgütlerinin lehine değişmiş durumdadır. 1998 yılında sadece 15 terörist organizasyon online varlık gösterirken, 2003-2005 yılları arasında online terör haritasının 4.300'den fazla terör sitesiyle sıçrama yaşadığı gözlenmektedir (Weimann, 2006: 15).

Terör örgütleri yeni medyayı başlıca dört alanda kullanmaktadır: Propaganda, destekçileri arttırma, eğitim, operasyonel kontrol ve komuta (Amble, 2012: 342). Ayrıca YouTube gibi yaygın takip edilen video siteleri, terör örgütlerinin kendilerine ait bir site olmaksızın ve herhangi bir medya organizasyonunun haberine ihtiyaç duymaksızın mesajlarını hızla yaymalarına olanak sağlamaktadır. İnternetin yaygınlaşmasından önce çok sayıda insan medya çerçeveleri ve mesajlarına bağımlıydı. Oysa şimdi terör örgütleri, internet üzerinden şiddetten başka seçeneklerinin kalmadığını söyleyerek eylemlerini meşrulaştırmakta, baskıcı düşmanlarının karşısındaki tek yollarının şiddet olduğu konusunda kamuoyunu ikna etmeyi hedeflemektedirler (Weimann, 2004: 6).

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a düzenlediği saldırının ardından ülkeye giden Amerikalı Yahudi işadamı Nicholas Berg'in Irak'taki El-Kaide örgütünün başı olduğu iddia edilen Ebu Musab Zerkavi tarafından görüntüleri kameraya çekilerek öldürülmesi, siber terörizm ile bugüne kadar yapılmış en başarılı halkla ilişkiler faaliyetlerinden biri kabul edilmektedir (Labi, 2006: 102). Bu tür korku verici eylemler, terör örgütlerinin tepki toplamasına neden olsalar da daha fazla ilgi çekerek izlenmektedir. Teröristler yaygın medyada yer alan akıllı işaretler, uyarılar olmaksızın eylemlerini internet üzerinden kolaylıkla ve denetimsizce aktarabilir hâle gelmişlerdir.

Terör örgütlerinin yeni iletişim teknolojileri sayesinde maliyeti çok düşük televizyon kanalları da kurabildikleri bilinmektedir. Bu televizyon kanallarının en iyi örneklerinden biri Lübnan Hizbullah'ının kurduğu, internet üzerinden yayın yapan Al-Manar kanalıdır. Kanalın yayınları 2004 yılında küresel terör uzantısı olduğu gerekçesiyle Amerika Birleşik Devletleri ile İspanya, Almanya ve Fransa başta olmak üzere çok sayıda Avrupa ülkesi tarafından yasaklanmıştır. Orta Doğu'da en fazla takip edilen beş televizyon kanalından biri olan Al-Manar, günde ortalama 10 milyon ziyaretçiye ulaşmaktadır (Hoffman, 2002: 224; Jorisch, 2004).

Yeni iletişim teknolojileri, teröristlerin kendi mesajlarını medyanın eşik bekçilerinin denetiminden, etik ve yasal kodların bağlayıcılığından bağımsız bir biçimde, eşi benzeri görülmemiş bir hızla, doğrudan oluşturmalarına imkân vermektedir. Böylece hedef kitleleri, çoğu kez örgütlerin kendilerinin bile beklemediği oranda genişletmektedir.

9. Yeni İletişim Teknolojileri ve Güvenlik

Son 3-4 yılda meydana gelen; Moldova’da Twitter Devrimi, Wall Street’i İşgal Et, Arap Baharı, İran Yeşil Devrimi, Londra isyanları ve Taksim Gezi Parkı olayları gibi toplumsal hareketler, sosyal medya üzerinden örgütlenmiş, insanlara iktidarı, eşitsizliği, özgürlüğü sorgulama ortamı sağlamıştır. Bugün sosyal medya sayesinde, gerçek dünyada bir araya gelmesi zor olan nitelik ve nicelikte her kesimden yüz binlerce, milyonlarca insan paylaşılan mekân anlamında değil, paylaşılan sorunlar ve ortak çıkarlar etrafında bir araya gelmektedir (İlter, 2014: 231).

Türkiye, 2013 Haziran ayında İstanbul Taksim Meydanı’na bitişik Gezi Parkı olarak bilinen alana yapılmak istenen inşaat ve bu durumu protesto etmek isteyen kalabalıklarla başlayan büyük gösterilere sahne olmuştur. Göstericiler ve güvenlik güçleri arasında başlayan gerginlik diğer büyük şehirlere de sıçramış ve doğru yönetilmemesi nedeniyle önemli ölçüde maddi hasar ile can kaybına yol açmıştır. Olaylar, Türkiye ve belki de dünya tarihinde sosyal medyanın en etkili kullanıldığı eylemlerden birisi olarak tarihe geçmiştir.

Eylemler iletişim süreci olarak ele alındığında:

- Üst düzey yöneticilerle başlangıçta iletişim kurulamaması, eylemcileri daha da kenetleyerek sayılarının artmasına neden olmuştur.
- Ana akım medyanın gösterileri görmezden gelmesi, hatta tam tersi yayınlarda bulunması büyük tepki çekmiş, alternatif medya araçlarına, yani sosyal medyaya yönelmelere neden olmuştur.
- İnternet ve sosyal medya ortamında dolaşan birçok haberin kanıtlanabilirliği güç olduğundan, doğruluğu şüpheli ve tamamen yanlış birçok haber de doğrulamış gibi sunulmuştur.
- İzmir’de “yalan tweet” atarak halkı galeyana getirdiği iddiasıyla 38 kişi Türk Ceza Kanunu’nun 214 ve 217. maddeleri uyarınca gözaltına alınmış, 12’si ifadeleri alındıktan sonra serbest bırakılmıştır. Fakat bu gözaltıların haber olmasından sonra yalan içerikli tweetlerde önemli ölçüde azalmalar olmuştur (Babaoğlu ve Banko, 2013: 18-20).

Sokak eylemlerinin ve muhalif gösterilerin ortaya çıktığı toplumlarda, ana akım medyanın gerçekleri halka iletme konusunda görevlerini yapmaması durumunda, bir çeşit yurttaş gazeteciliği olarak da tanımlayabileceğimiz içerik üretme ve bunu sosyal medyada paylaşma durumu ortaya çıkmaktadır. Özellikle de mobil internetin yaygınlaşması ve akıllı telefonların zaman ve mekâna bağlı olmadan online olabilme durumu, sosyal medyanın gücüne güç katmıştır.

Eylemlere katılanların çoğunluğunun Y kuşağı, yani 1977-1994 tarihleri arasında doğanlar olduğu görülmektedir. X kuşağı, televizyon öncesi ve kısmen televizyon ile büyüyen anne babaları; Y kuşağı, televizyon ve giderek artan oranda

internet ve bilgisayar döneminde büyüyen nesli tanımlamakta, Z kuşağı ise tamamıyla bilgisayar, internet ve mobil teknolojilerle büyüyenleri tanımlamaktadır (Babaoğlu ve Banko, 2013: 11).

Yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmeler güvenlik kavramını da dönüştürmektedir. Klasik (realist) güvenlik anlayışının merkeze oturttuğu devlet eksenli güvenlik anlayışı terk edilmeye, insan ve toplum merkezli güvenlik anlayışı inşa edilmeye başlanmıştır. Bu yeni dönemde, özellikle insan ve toplum güvenliğini önceleyen yaklaşımlar, güvenliğin psikolojik ve sosyolojik boyutları vurgulanmıştır.

Yeni güvenlik yaklaşımları, realist görüşlerin hem egemen hem de karşı konulmaz olduğu günlerden önemli ölçüde farklılaştığını göstermektedir. Realist düşüncedeki devletin merkezî rolünü savunanlara karşılık, devlete gereksiz bir ayrıcalık verildiğini düşünenlerin sayısı hızla artmaktadır. Ayrıca güvenliğin geleksel olarak dar ve büyük ölçüde askerî tanımı, yerini, “güvenli” ve “güvensiz” olmanın ne anlama geldiğini savunan daha geniş bir anlayışa bırakmıştır (İlter, 2014: 234).

10. Tartışma ve Öneriler

İnternet ağları ve sosyal medya, ulus devletler için önemli güvenlik riskleri oluşturmaktadır. Siber alanda zaten var olan güvensizlik algısı giderek artmaktadır. Siber âlemin sınırlarının belli olmaması, işlendiği mahallin tespitinin güçlüğü, sosyal medya ve siber suçlarla mücadelede uluslararası işbirliğini zorunlu kılsa da bu alanda henüz ortaya elle tutulur somut bir sonuç çıkmamıştır.

İçinde yaşanan teknoloji çağında öngörülemez risk ve tehditlerin artmasının bir sonucu olarak ulusal güvenliğin sadece askerî ve siyasi tedbirle sağlanamayacağı gözlenmektedir. Aşırı silahlanma, nükleer caydırıcılık, sınır devriyeleri ve ülke dışına asker konuşlandırma gibi geleneksel yöntemler, artık güvenliği tesis etmek için yeterli değildir (İlter, 2014: 236-237).

Öte yandan, her geçen gün kullanımı artan yeni iletişim teknolojileri sayesinde teröristler âdeta muhabirlerin yerini almaktadır. Bu durum geleneksel medya döneminin kitle iletişim araçlarının denetlenmesi esasına dayanan sınırlandırıcı/sansürcü yaklaşımlarının² günümüzde geçerliliğinin ortadan kalktığını ortaya koymaktadır. Devlet kanadını temsil eden aktörlerin sınırlandırıcı/sansürcü yaklaşımlar yerine yeni medya ortamının dinamiklerini okuyan yeni mücadele biçimleri geliştirmeleri elzemdir.

Yeni medya ortamında terörizmle mücadele için neler yapılabileceği konusunda Amble görüşlerini şöyle sıralamaktadır (2012, 349-350):

² Terör haberlerinin sıkı bir sansürden geçirilerek yayımlanmasını öngören yaklaşımlardır. Medyada yoğun bir biçimde ele alınmadığı süreçte terör eylemleri ve terör aktörleri konusunda çok az şey bilinebileceği anlayışına dayanmaktadırlar (Combs, 2003: 138).

1- Enformasyon toplumunun dijital yerlilerine yönelik yeni medya okuryazarlığı programlarını arttırmak: Enformasyon toplumunun bilgisayar destekli ortamına doğan gençler, “dijital yerli”³ olarak kabul edilmekte ve geleneksel medya izleyicisi olan “dijital göçmen”⁴ lerden farklı enformasyon içeriklerine maruz kalmaktadır. Bu nedenle sürekli gelişen teknolojilerde yer alan enformasyon biçimlerini doğru ve eleştirel bir gözle alımlayan, itibarsız internet sitelerini ve enformasyon kaynaklarını kolaylıkla tespit edebilen toplumların yetiştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Toplumun büyük bölümü yeni iletişim teknolojilerine hızla entegre olurken, istihbarat birimlerinin üst düzey pozisyonlarında hâlen geleneksel medyanın “dijital göçmen” zihniyetine sahip yöneticilerin bulunması sorun oluşturmaktadır.

2- Terör odaklarının medya ürünlerini izlemede hedef odaklı bir yaklaşım geliştirmek: İstihbarat birimlerinin hızla yayılan karmaşık çevrimiçi multimedya ortamını etkili biçimde izleyecek birimler kurmaları ve rafine hedef yöntemleri geliştirerek uygulamaları gerekmektedir. Hareket odaklı (kinetik) anlayış yerine, izleme/takip etme (monitoring) anlayışıyla hedefler geliştirilmelidir. Hızlı bir şekilde büyüyen karmaşık çevrimiçi multimedya ortamında terör örgütlerinin faaliyetleri sıkı takip altına alınmalıdır.

3- İnsan istihbaratını (Beşerî istihbaratı-Human intelligence/HUMINT) yeni medya ortamına uyacak biçimde dönüştürmek: Günümüzde kişisel istihbarat terörle mücadelede sinyallere dayalı teknik istihbarattan çok daha önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle sanal istihbarat birimleri internet üzerinde kişiler arası bağlantılar sağlayarak terörle mücadelede başarı kazanabilecektir.

Yeni medyanın her türlü imkânının devlet kurumlarınca yoğun bir biçimde kullanımı terörle mücadele için gerekli bir diğer hareket tarzıdır. Manipülasyon ve dezenformasyon içeren bilgiler hızla ve yine sanal ortamın işleyiş mantığına uygun bir biçimde düzeltilmelidir. Medyanın haberlerde kullanabileceği her türlü multimedya biçimselliğine sahip görsel/işitsel/yazılı bilgi ve belgeler, gazetecilerin ve yurttaşların kolaylıkla ulaşabilecekleri şekilde internet ortamına aktarılmalıdır. Resmî internet siteleri, sosyal medya adresleri aktif biçimde güncellenmelidir. Unutulmamalıdır ki yeni medyayı yalnızca terör örgütlerinin görüşlerinin sınırsızca paylaşıldığı bir alan olmaktan çıkarmanın yolu, onu etkin bir biçimde kullanmaktan geçmektedir.

³ “Dijital yerli” (digital native) internet teknolojilerinin içinde büyüyen ya da içine doğan kuşağı betimlemek için kullanılan bir kavramdır. Artık doğan her çocuk bilgisayar, internet, tablet/mobil teknolojiler ve mp3 player gibi dijital teknolojilerle büyüdüğü için dijital yerli kabul edilmektedir. Bu kuşak, yeni iletişim teknolojilerine hızla adapte olmakta, kolaylıkla kullanabilmektedir.

⁴ “Dijital göçmen” (digital immigrant) dijital teknolojilere sonradan adapte olmayan çalışan, dijital teknolojilerin yaygınlık kazanmasından önce doğan orta yaş ve üstü kuşağı betimleyen bir kavramdır.

Kaynakça

- Amble, J. C. (2012). "Combating Terrorism in the New Media Environment", *Studies in Conflict & Terrorism*, 35: 5, s. 339-353.
- Avşar, Z. (2002). "Terör Haberleri ve Medya", *Polis Bilimleri Dergisi*, C. 4, sayı: 1-2, s. 21-44.
- Banko, Meltem ve Babaoğlu, Ali Rıza (2013). *Gezi Parkı Sürecine Dijital Vatandaş'ın Etkisi*, Kişisel Yayınlar.
- Bassiouni, M.C. (1982). "Media Coverage of Terrorism: The Law and the Public", *Journal of Communication*, 32 (2), s. 128-143.
- Binark, M. (2007). "Yeni Medya Çalışmaları", *Yeni Medya Çalışmaları içinde*, ed. Mutlu Binark, Ankara: Dipnot, s. 5-17.
- Can, F. (2005). *Bilgi Çağının Gündümlü Silahı Medya*, İstanbul: Alfa Yayınları, I. Baskı.
- Çürükkaya, S. (tarihsiz). *Beyrut Günlüğü-Apo'nun Ayetleri*, 14 Temmuz Yayınları.
- Fitzpatric, T.K. (2004). "The Semantics of Terror", *Security Register* 1, No: 14, November 4.
- Ganor, B. (2002). *Terror as a Strategy of Psychological Warfare*, July 15, 2002. <http://212.150.54.123/articles/articlelet.cfm?articleid=443> (Erişim Tarihi: 06.01.2013).
- Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism (Revised and Expanded Edition)*, New York: Columbia University Press.
- Işık, M. (2007). *Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri*, Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- İyengar, S. ve Kinder, D. R. (1987). *News That Matters*, Chicago, The University of Chigago Press.
- İlter, Kemal (2014). *Sosyal Medyanın Ulus Devletlerin Güvenliklerine Etkileri: Arap Baharı ve Gezi Parkı Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), T.C. Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı, 2014.
- Jorsch, A. (2004). "Al-Manar:Hizbullah TV, 24/7", *Middle East Quarterly*, Volume 11, No. 1, Winter 2004.
- Kimmage, D. (2008). "Fight Terror With YouTube", *New York Times*, June 26, 2008, http://www.nytimes.com/2008/06/26/opinion/26kimmage.html?th&emc=th&_r=0 (Erişim Tarihi: 06.01.2013).
- Kongar, E. (2003). *Yozlaşan Medya ve Yozlaşan Türkçe*, İstanbul: Remzi, I. Basım.
- Labi, N. (2006). "Jihad 2.0", *Atlantic Monthly*, Volume 297, Issue 6, July / August 2006.
- Martin, G. (2006). *Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Nacos, B.L. (2000). "Accomplice or Witness? The Media's Role in Terrorism", *Current History*, Volume 99, No. 636, April 2000, p. 174-178.
- Nacos, B.L. (2007). *Mass-Mediated Terrorism: The Central Role of the Media in Terrorism and Counterterrorism*, İkinci Basım, Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Nacos, B. (2006). "Terrorism/Counterterrorism and Media in the Age of Global Communication", *United Nations University Global Seminar Second Shimame-Yamaguchi Session "Terrorism—A Global Challenge"*, 5-8 August 2006, s.1-19, http://archive.unu.edu/globseminar/files/shimane06/Nacos_text_en.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2013).

- Orhon, N.(2004). "Terörün Anlamı ve Görselleştirilmiş Terör: Terörün Görsel Sunumu", Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü içinde, ed. Orhan Gökçe ve Uğur Demiray, Konya: Çizgi Kitabevi, s. 163-186.
- Öymen, A. (1995). "Bir Başka Terör", Milliyet gazetesi, 31 Mart 1995.
- Peresin, A. (2007). "Mass Media and Terrorism", Medij. istraz. (god. 13, br. 1) s. 5-22.
- Ray Surette, R.; Hansen K.; Noble, G. (2009). "Measuring Media Oriented Terrorism", Journal of Criminal Justice 37, s. 360-370.
- Terrorism and Media, Transnational Terrorism, Security & The Rule of Law, 2008, <http://www.transnationalterrorism.eu/tekst/publications/WP4%20Del%206.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2013).
- Weimann, G. (2004). "How Modern Terrorism Uses the Internet", USIP Special Report 116, Washington: United States Institute of Peace, March 2004.
- Weimann, G. (2006). Terror on the Internet: The New Arena, the New Challenges, Washington, DC: United States Institute of Peace.
- Wilkinson, P. (2002). Terorizam Protiv Demokracije, Zagreb: Golden Marketing.